

Sanat ve Kültür

Bu başlık, insanlık ile ilgili konular içinde hakkında en fazla makale ve kitap yazılanların başında gelir, diyebiliriz. Biz birbiriyle ilişkili olan bu iki kavramı altı açıdan ele alacağız. Konu çok derin inceleme ve araştırma istediği için bu çalışmamız belki akademik bir makale olmayabilir. Fakat bu hayatî hakikati notlar bazında dahi olsa altı açıdan işleyeceğiz. İnşallah bu notlar başta siyasiler olmak üzere insan ile ilgilenen çevreler için birer hakikat çekirdeği olur.

1) Etimolojik ve Sözlük Açısından Sanat ve Kültür

Sanat, Arapça bir kelimedir; üstün ilgi ve itina ile yapılan ürün ve eylem demektir. Büyük dilbilimci Ragıb El-İsfehani'nin de Ahlak Risalesinde az ve yetersiz de olsa farklarına değindiği gibi; Arapçada iş ve aktiflik kavramı için üç temel kelime var: Fiil, amel ve sanat.. Fiil mutlak manada iş ve aktiflik demektir; ürünün olup olmamasına bakılmaz. Amel kelimesinde ise, mutlaka bir ürün ve mamul olmalı. Eğer ürün ve mamul yoksa ona amel denilmez. O sadece bir fiildir. Sanat ise, iş + mamul + özene bezene ve itina ile yapmak demektir. Eğer itina ile özenerek yapılmış bir şey değilse o sadece mamuldür; ona sanat denilmez.

Bu itina ve özen ile yapılaş içindir ki; sanat kelimesi sözlük olarak taklidi kolay olmayan hüner ve beceri manasına geliyor. Nitekim Kamus-i Türkî sanat kelimesini hüner ve beceri diye çevirmiş.

Modern Arapçada sanat kelimesi yerine *fen* kelimesi kullanılır. Çünkü hem Osmanlıcada hem modern çağdan önceki Arapçada fen; edebiyat, felsefe ve doğa ilimleri için kullanılıyordu. Bugün bile bu ilim dallarını işleyen fakültelere Fen Fakültesi deniliyor. Fen kelimesi etimolojik olarak çeşitlilik manasına geliyor. Çünkü gerek yüksek itina isteyen sanayi dalları ve gerek çok yüksek itina ve ilgi isteyen bilim dalları çok çeşitlidirler ve çokça detay içeriyorlar.

Evet, Osmanlıcada sanat, genelde sanayi manasında kullanılıyordu. Onlar, bugün sanat dediğimiz beceri alanlarını da sanayinin bir kolu olarak görüyordu. Yalnız bu ikinci kısma sanayi-i bedia (sıfırdan icad edilmiş güzel beceriler) deniliyordu. Kamus-ı Türkî'nin belirttiğine göre; sanat kelimesinin ilk çoğulu *snaât*tür. Marangozluk ve diğer ustalıklar için bugün kullanılan zanaat kelimesi, bunun değişmiş şeklidir. Sanat kelimesinin ikinci çoğulu ise sanayi kelimesidir.

Avrupalılar, sanat için *art* diyorlar. Avrupa'nın kültür ve edebiyat merkezi olan Fransa bu kelimeyi aynen Osmanlıca *snaât* kelimesine tekabül edecek şekilde kullandıklarını ve her bilim dalı kelimesinin başına art kelimesini koyduklarını merhum Şemsettin Sami'nin Kamus-ı Fransevî'sinde görüyoruz.

Kültür Kelimesinin Sözlük ve Etimolojik Manası: Kültür Avrupa dillerinden bizim kültürümüze geçen bir kelimedir. Etimolojik manası bilinçli olarak yapılan ziraat ve ekin demektir. Ki Osmanlıcada bu mana, tarla ve ürün demek olan *hars* kelimesi ile ifade edilmiştir.

Kültür kavramı, sanat ve meslek manaları gibi medeni insanı, vahşi insanlardan ayıran önemli bir manadır. Büyük ihtimal ile bundan 12 bin sene önce ilk medenileşme ve sosyalleşme ziraat ve ekin ile olduğundan insanın öğrendiği ailevi ve toplumsal bilgi manasında bu kültür kavramı kullanılmıştır. Nitekim biyolojik olarak insan türü manasında kullanılan Homo Sapiens kelimesi bazen kültürlü insan diye çevrilir. Homo Sapiensin asıl manası, soyut olarak düşününen ve düşündüğünün farkında olan insan demektir. Homo kelimesi, medeni-i bittab' (doğuştan medeni olan) insan manasında sosyal ve düşünebilen canlı demektir. Sapiens kelimesi ise, bilgelik ve felsefe manasında olan sofia kelimesiyle akrabadır.

Hulasa: Kültür kavramı insanlığın ve milletlerin geçim tarzlarından ta inançlarına kadar bütün sosyal birikimlerini özellikle dil ve edebiyatlarını kapsar.

Modern Araplar kültür manası için hars kelimesi değil de *sekafet* kelimesini kullanırlar. Bu kelime ise zekâ, beceri ve ustalık demektir. Anlaşılan bugünün Arabı, ekin manasına gelen eski birikimi değil de kültürün çağdaş seviyesini esas alıyorlar. Sözlüklerinde bu sekafet kelimesini, *ilimlerde, estetik ürünlerde ve edebiyatta beceri ve ustalık* şeklinde çeviriyorlar.

2) İnsan, Sanat ve Kültür

Kültür, sosyal ve düşünsel bir birikim olarak insanı hayvandan ayıran temel bir realite olduğu gibi; sanat da daha ileri derecede insanın sıradan bir hayvan olmadığını daha parlak bir şekilde isbat eder. Eğer insanlığın bu çok katlı yapısını genel olarak üç aşamada dile getirirsek; şu üç kelime ile ifade edebiliriz:

- a) Giyinme ve beslenme (mutfak) aşaması.
- b) Okuma-yazma ve öğrenim aşaması.
- c) Ölçülü, sanatlı ve güzel bir hayat biçimini benimsemesi.

Evet, sanat ve kültür kavramları, o kadar çok ve önemli manaları içeriyorlar ki; insan gibi çok modlu, çok yönlü ve sonsuz istekleri olan bir varlığı temsil edebiliyorlar. Adeta onunla eşdeğerdirler. Çünkü sanat ve kültür olmadığı zaman insan hayvanlaşır. İnsanın kültür ve sanat ile olan varoluşsal ilişkisini şu beş kısa başlık altında şöyle ifade edebiliriz:

a) İnsanın Dil Öğrenmesi: Dünyada 3000 tane dil varsa da hepsindeki mantık ve fonetik yapılar aşağı-yukarı aynıdır. Dil öğrenme, eşyaya isim takma, soyut ve girift manaları belli ve örgünlü bir gramer ile canlandırma, insanın (Âdemin) biricik mucizesidir. İnsanın sıradan bir hayvan olmadığının yani yeryüzünü Allah namına yönetebileceğinin belgesidir. İnsanın diğer hayvanlardan çok farklı olarak 29-30 civarında harf ve ses çeşidini çıkarabilmesi için evrim sürecinde çene ve boğaz yapısı ekstra, bilinçli İlahî bir müdahale görmüştür. Demek dil ve edebiyat, başlı başına bir sanattırlar. Evet dil ve edebiyat, insanî varoluş ağacının kökü oldukları gibi aynı zamanda o ağacın meyvesidirler.

b) İnsanın Sanat ve Teknik Yapabilmesi: Teknik, bilgi ve sanat olarak insanın ikinci bir mucizesidir. Bilindiği gibi teknik, insanoğlunun tahlil ve terkip yapabilme özelliğinin sonucu ve birikmiş şeklidir. Evet, insan adeta sonsuz bir bilinç içeren doğayı ve doğal nesnelere tahlil eder; yani önce çözer; onların yapılış sırrını ve nedenselliğini öğrenir; sonra onu taklid ederek terkip eder; yani o sıraya göre o doğal nesnelere benzer bir aleti monte eder. Bu şekilde mesleki sanatları öğrenmiş olur. Ve nihayet bu teknik birikim, insanı tabiata egemen kılar; dinlerin, *insan yeryüzünde Allah'ın halifesidir*, sözünü isbat eder.

c) Sanat ve Soyut Boyut: Eskiden beri merak ederdim; insanlar nasıl oluyor da gidip 500 milyon dolar verip bir tabloyu alıyor. Çünkü nicelik olarak bu tablo bir metre bez ve bir kilo boyadan ibarettir. Sonra öğrendim ki; insanlar bu gibi paraları o tablodaki özene bezene yapılan işe, yani onun içinde hissedilip de tam görünemeyen soyut boyuta veriyorlar. Bu soyut yön ile bir nevi ebediyet arzularını tatmin etmiş oluyorlar.¹ Evet, bu sırada ebediyet arzusunun tatmini çok önemli olmuştur. Çünkü insanın ebediyet arzusunu tatmin eden dinler, yanlış anlaşıl-dıklarından ve yanlış anlatıldıklarından dolayı hayat alanlarının ve sosyal aktivitelerin hiçbirinde egemen değiller. Cenaze merasimleri hariç..

d) İnsanın İlim Öğrenmesi ve Sanatkârlığı Doğuştan mı? Yoksa Sonradan mı ediniliyor?

Bu konuda iki farklı görüş var. Biri insanın bütün yeteneklerinin doğuştan geldiğini iddia ediyor. Diğer hayır, insan beyni boş bir sayfa gibidir; insan her şeyi sonradan öğreniyor, diyor. Her iki görüş de tek taraflı ve genellemeci oldukları için yanlıştır. Çünkü insanda üç beyin katmanı vardır; vejetatif kısım, limbik tabaka ve üst korteks. Vejetatif kısım insanın bitkisel hallerini organize eder; limbik kısım insanın hayvanî ve duygusal yönlerini düzenler. Bu iki kısımdaki bütün bilgiler, aşağı-yukarı doğuştan gelir. Onun için hayvanlarda –şartlanma durumları hariç- öğrenim safhaları ya yoktur veya çok kısa bir zamanda oluyor.

İnsan ise eğitimini tam olarak ancak 40 senede tamamlar.² Çünkü insanı Âdem yapan, ona soyut değerleri ve bilgileri kazandıran beynin üst korteksi, adeta boş bir sayfa ve disk gibidir; insan sonradan bunu doldurur ve tekmil eder. Hemen hatırlatalım ki; bu üst korteks, beynin diğer kısımlarından tamamen müstakil çalışmıyor; diğer alt kısımları kendine temel (basic) ve altyapı olarak kullanıyor.

Beynin alt ve derin davranışları doğal olarak çalıştığından ve üst korteks diğer bölümlere nisbeten bir derece iradî ve yapay çalıştığından sanatla ilgilenen insanların çoğu, doğal oluşumları sanat saymıyorlar. Çünkü sanat, özenerek ve itina ile yapılan bir şeydir.

e) Sanat ve İnanç: Hayvanlarda ve üç yaşına kadar çocuklarda gözlemlediğimiz gibi; soyut algı hemen hemen yok gibidir. Soyut algının en basit basamağı olan nedensellik bilgisi yoktur. Maymun, karga ve bazı diğer zeki hayvanlar ile 5 yaşındaki çocuklarda iki veya üç basamaklı nedenselliğin bilgisi olduğu gözlemleniyor. Hâlbuki eğitilmiş, yetişkin bir insan, binlerce nedensellikleri ve soyut manaları kısa bir zaman içinde ve beraber olarak düşünebilir.

Evet, çocuk beyni biyolojik olarak tam hazır bir insan ise de insandaki çocukluk dönemi evrim sürecindeki hayvanlık dönemine tekabül ettiği için; çocuk soyut değerleri algılayamıyor. Onun için çocuk eğitimi ilk başta somut oyuncaklar ile yapılır.

¹ Şöhret ve ticaret için bu işi yapanlar bahsimizin dışındadırlar.

² Ahkaf Suresi, 15

Antropoloji, Psikoloji ve Sosyoloji açıkça gösteriyor ki; gerek tarihte tür olarak ve gerek ailede birey olarak insanı, soyut düşünceye, sonra bilgiye, daha sonra sanat ve kaliteye yönelten ve yükselten insandaki inanç faktörüdür. Yani eğer inancı ve inancın biricik sonucu olan soyut değerleri insanların zihninden silerseniz; insan yine vahşi bir hayvan olur. Hemen hatırlatalım ki ilk başlarda inancın eksik veya yanlış olması çok önemli değildir.

Fakat insanın varlığı, ölümü ve hayatı, bireysel ve sosyal ilişkileri özellikle ahlakî (etik) değerleri iyi ve eksiksiz düşünmesi, bilmesi ve işleyebilmesi için evrensel, sosyal ve bütün doğru değerleri içeren bir din gereklidir, insan için.

Mesela önemli üç örnek verelim:

1) Tevratla özellikle Çıkış ve Sayılar bölümlerinde o kadar ince kurallar, estetik önermeler ve dini yaşamak için kurumların gerekliliği anlatılıyor ki; bir insan o süreçten geçip de kaliteli bir hayata ve sanata sahip olmaması adeta muhal olur.

2) İslam dini, diyalektik süreci kabul etmekle ve dinin en birinci emri olan sırat-ı müstakimi (iki farklı ucu dengeleyip orta yolu) ve varoluş simetrisinin ortasını esas almakla adeta savaşları ve olumsuzlukları dahi sanata ve güzel ahlaka çeviriyor.

3) Hıristiyanlık ise aslî günahı kabul eder. Bu aslî günahın manası şudur: İşlemekle yapılan iradî bir günah değil de yapısal bir mesele olan insanın hayvan olmasıdır. Bu aslî günah, *Âdem yasak ağaçtan yedi; cennetten atıldı* şeklinde ifade edilmiştir. Bu ontolojik gerçeği, sadece bir sefer gerçekleşen tarihî bir olay olarak görmek, dinin evrensel gerçeklerini hurafeleştirir. Nitekim Kilise, bu meseleyi böyle anladığı için; bilimselliği ve adaleti savunanlarca sürekli olarak eleştiriliyor.

İşte burada Âdem, bütün insanlar, demektir. Ve yasak ağaç da hayvanlığın en birinci özelliği olan cinsel ilişki ile biyolojik nesil ağacının devam etmesi demektir. Evet, başta (yani çocuklukta) bu ağaçtan yemek doğal olarak yasaktır. Fakat ergenlik ile insan bunu yiyor; onun sonucu olarak cennet gibi rahat olan çocukluk döneminden, hayat arenası olan sorumluluk dünyasına iniyor. Bunun sonucu olarak da İsa (din ve vahiy) geliyor; insanın o hayvanî boyutunu gideriyor; onu iman, ibadet ve manevi değerler ile yine eski cennetteki gibi melekleştiriyor. Dinin bu ontolojik ve psikolojik medenileştirmesi, soyut değerleri öğretmesi ve insanı melekleştirilmesi yanında sosyolojik ve tarihî olarak da dinlerin özellikle Hıristiyanlık ve İslam dinlerinin, Avrupa ve Afrika'nın onlarca vahşi kabilelerini medenileştirmesi, yine tarihî bir gerçektir.

Bireysel olarak agnostik takılan ve toplumun eski soyut değerlerini dolaylı da olsa kullanan bazılarını hariç tutarsak; sosyal olarak komünist ve materyalist bir hayat süren sol blokta sanat, edebiyat ve kültürün yozlaşması ve daha sonra kıtlık çekmesi, bu dediklerimizin yüzlerce delilinden sadece biridir.

3) Tabiat ve Sanat

Materyalistler ve determinist natüralistler, doğadaki oluşumları sanat saymıyorlar. Hâlbuki doğada öyle bir güzellik, estetik ve ergonomik yapılar var ki; tabiatçılar (natüralistler) bile ona âşık oluyorlar. Materyalistler bu güzellere âşık olmazlar; çünkü onlar, materyalist diyalektikten başka hiçbir değer ve güzelliği göremiyorlar.

Ömer Hayyam gibi filozoflar da bu güzelliği göremiyor. Çünkü onlar, varlığı determine ve varlığı yaratan Allah'ı mücib-i bizzat (zorunlu olarak yapan) olarak kabul ediyorlar. Fakat İbn Sina ve İbn Rüşd, astronomisiyle, biyolojisiyle, ekolojisiyle ve sosyal boyutları ile doğayı en üstün bir sanat olarak görüyorlar. Bunların delili de *inayet* hakikatidir. İneyet, Allah'ın özene bezene ve itina göstererek her şey ile ilgilenmesi demektir. Onlar bu ilgiyi Allah'ın varlığına delil yapıyorlardı. Buna delil-i inayet diyorlardı.

Orta Çağın bilimsel altyapısı eksik olmasına rağmen bu büyük düşünürler, haklı idiler. Nitekim bu çağımızda insanlığın bütün bilimsel verileri, bunları doğruluyor. Çünkü bugün herkesçe biliniyor ki; varlığın üç sacayağı var: Enerji, yazılım ve evrim. Eski deyim ile kudret, ilim ve irade.. Kudret malzemeyi temsil eder; ilim o ham malzemenin yazılım ile nesnelleşmesini temsil eder; irade ise bilinçli tercihlerle o nesne ve varlıkları mükemmelliğe ve güzel bir görünüşe doğru yönlendirmeyi temsil eder.

Bugün için bütün oluşumların ve biyolojideki bütün mutasyonların daima mükemmel doğru gerçekleşmesi, geçmiş ve geleceği ile bütün varlık sisteminin sonsuz bilgi-işlem isteyen bir bilgisayar gibi (hem elektronik, hem mekanik, hem kuantum olarak) çalışması evrenin, dünyanın ve ekolojinin özellikle biyolojik âlemin en zirve sanat olduğunu gösterir. Ki dünyadaki bu oluşumlar, insanlığın birinci üstadıdır; ikinci üstadı da o oluşumların içindeki sonsuz bilinci gösteren, yaşatan ve insanoğluna adeta bir evren kadar manevi genişlik ve kapasite veren dindir. Bazı dindarların zaafı cehaletlerindedir; bu mükemmel sistemi ve dinin varoluşla özellikle bilimsel verilerle eşit olduğunu bilmemelerindedir. Evet, dindarların ahlakî zaafı ve geri kalışları dinin özünden kaynaklanan bir şey değildir.

Evet, doğa sonsuz boyutları ile ve sonsuz bilgi işlem hacmi ile son derece güzel ve anlamlı bir sanat ve yapıdır ki; yüzlerce bilim dalları, bu sanat ve yapının dile gelmiş şekilleridir. Özellikle Optik, Biyoloji ve Matematik dalları gayet güzel sanat numunelerini bize gösteriyor; düşündürüyor ve yaşattırıyor.

Sosyal hayat da tabiatın bir parçasıdır. Bunda İlahî inayet ve ilgiyi gösteren binlerce bireysel, manevi ve olağanüstü yaşamlar bir fenomen olarak tarih boyunca gözlemlenmiştir. Vahiyler ve din ise, bu İlahî ilginin en üstün şekilleridir. İşte bu sırdandır ki; vahiy metinleri –mana ve sanat olarak- çok yüksek bir dereceye sahiptirler. Bu metinlerin diğer insanî sözlere kıyası, son derece güzel ve leziz doğal bir elmanın plastik bir elma maketine kıyası gibidir.

Evet, inayet, itina ve mana aynı kökten geliyorlar. Nitekim insan yazarken ve konuşurken karşı tarafa iletmek istediği mana ile itinalı ve özenerek ilgilenir. Demek İlahî ilgi ve irade zamanlar üstü olduğundan vahiy metinleri, evrensel ve mana açısından çok yoğun oluyorlar; hiç yaşanmıyorlar.

4) Edebiyat Alanı Olarak Sanat ve Kültür

Biyolojik boyutuyla 150 bin yıl öncelere dayanan Homo Sapiens (soyut düşünen insan) gerek göçebe olarak ve gerek yerleşik olarak 40-50 bin yıldır kültür ve beceriler üretiyor. Bu kültür ve becerilerin ölçülü ve estetik bir şekilde toplumlara özellikle yeni nesillere verilmesine ve gösterilmesine sanat denilir. Yani toplumların kültürel birikimlerini özenerek ve itina ile ele alıp güzel bir üslup ve şekil ile topluma sunmaya sanat denilir.

Demek sanatın ve dolayısıyla kültürün asıl alanı ve dayanağı dil ve edebiyattır. Osmanlıcada edebiyata kısaca *edep* deniliyordu. Bu kelimenin kök manası (etimolojisi) ölçü demektir. Nitekim müfredat manasına gelen literatür kelimesinin kök manası da ölçü demektir. Litre kelimesi bu kökten gelir.

Topluma yönelik edebiyat ve sanat için üç alan vardır: Aşk ve güzellik, kahramanlık ve cesaret, hakikati dile getirmek ve göstermek..

Bu konuda İslam edebiyatı ile Avrupa edebiyatı önemli farklılıklar gösterir. Bu farklılıkları son derece derin bir analiz ile dile getiren bir parçayı izahı ile beraber buraya alıyorum.³ Şöyle ki:

“Batı edebiyatı nefsanî arzu ve isteklerden doğmuş; üstün zekâyâ (dehaya) dayanır. Hâlbuki olgun insanların yüce zevklerini okşayan bir dil ve edebiyat, çocuksu bir algıya, ahlaksız bir karaktere sahip olan birine hoş gelmez; onu eğlendirmez. Bundan dolayıdır ki; zevki aşağı, sefih ve şehvanî bir hayat ile beslenen kişiler, ruhanî ve manevi zevkleri bilemezler.

Avrupa’dan bütün modern dünyaya sızmış olan bugünkü çağdaş edebiyat, romanlara dayandığı için yani yapay ve dünyevi olduğu için Kur’anın saf hakikat olan yüksek edebî inceliklerini ve haşmetli ifade üstünlüklerini göremez ve tadamaz. Dolayısıyla Avrupa edebiyatı Kur’an için mukayese ölçüsü olamaz. Çünkü edebiyat için üç alan vardır. Edebiyat bu üç alan içinde dolaşır; dışına çıkamaz: *Aşk ve Güzellik, Kahramanlık ve Cesaret, Hakikat ve Gerçekliğin Gösterilmesi...*

Bakın Avrupa edebiyatı kahramanlık konusunda hakperest davranmıyor. İnsanların zalimlerini ve gaddarlarını alkışlıyor. İnsanlara, güce tapının diye yanlış bir ilkeyi aşıyor.

Güzellik ve aşk noktasında hakiki güzelliği bilmiyor. Erotik bir zevki nefislere şırınga eder. Hakikati göstermek alanında kâinatı İlahî bir sanat olarak göstermez. Varlığı ve hayatı, İlahî rahmetin bir dekoru olarak görmez. Evreni bilinçsiz, sağır ve kör bir madde yığını olarak ele alır; bir daha bu bataklıktan çıkamıyor. Kalkıp insan gibi değerli bir varlığı, kendilerince bu çirkin ve absürt tabiata âşık ettiriyor. Materyalizmi ve maddi değerleri tek dayanak olarak gösteriyor; insanı öyle bir çökertiyor ki insan bir daha ayağa kalkamıyor. Bu gibi haletlerden doğan insan sıkıntılarını kendi edebiyat ve eğlenceleri ile teskin etmek ister. Fakat hakiki çıkış yolu gösteremiyor.

İsterseniz bu parçanın geri kalan kısmını müellifin şiirsel üslubundan okuyalım:⁴

Tek bir ilacı bulmuş, o da romanlarıymış: Kitap gibi bir hayy-ı meyyit (canlandırılan ölü), sinema gibi bir müteharrik emvat: (Hareket eden ölüler.) Meyyit hayat veremez.

Hem tiyatro gibi tenasuhvari (reenkarne olmak gibi) mazi (geçmiş zaman) denilen geniş kabrin hortlakları gibi şu üç nevi romanlarıyla hiç de utanmaz.

Beşerin ağzına yalancı bir dil koymuş, hem insanın yüzüne fasık bir göz takmış, dünyaya bir alüfte fistanını giydirmiş, hüsn- ü mücerret (saf ve soyut güzelliği) tanımaz.

³ Lemeat 1920, Bedüzzaman Said Nursi

⁴ Metindeki parantezler bizim tarafımızdan konulmuştur.

Güneşi gösterirse, sarı saçlı güzel bir aktristi karie (okuyucuya) ihtar eder. Zahiren der: “Se-fahet fenadır, insanlara yakışmaz.” Netice-i muzırrayı (zararlı sonucu) gösterir. Hâlbuki se-fahete öyle müşevvikane (teşvik ederek) bir tasviri yapar ki, ağız suyu akıtır, akıl hâkim kalamaz.

İştihayı kabartır, hevesi tehyiç eder; (heyecanlandırır;) his daha söz dinlemez. Kur’andaki edebse (edebiyat ise) hevayı (keyfiliği) karıştırmaz.

Hakperestlik hissi, hüsn- ü mücerret aşkı,
cemalperestlik zevki, hakikatperestlik şevki verir. Hem de aldatmaz.

Kâinata tabiat cihetinde bakmıyor. Belki bir sanat-ı İlahi, bir sıbga-i Rahmani (İlahî somut yansımalar) noktasında (çerçevesinde) bahseder; akılları şaşkırtmaz. Marifet-i Sâniin (yüce sanatkâr olan Allah bilgisi) nurunu telkin eder, her şeyde ayetini (belgesini) gösterir.

Her ikisi rikkatli (acıklı) birer hüznü de veriyor; fakat birbirine benzemez:

Avrupazade edebse, fakdül-ahbaptan (dostların yokluğundan) sahipsizlikten neş’et eden (ortaya çıkan) gamlı bir hüznü veriyor; ulvi hüznü veremez.

Zira sağır tabiat, hem de bir kör kuvvetten (enerjiden) mülhemane aldığı bir hiss-i hüzn-ü gamdar: (Üzüntü ve çöküntü duymaktır.) Âlemi bir vahşetzar (yabanilik yayan bir alan olarak) tanır; başka çeşit göstermez.

O surette gösterir, hem de mahzunu tutar, sahipsiz de olarak yabancılar içinde koyar, hiçbir ümit bırakmaz.

Kendine verdiği şu hiss-i heyecanla git gide ilhada (sapıklığa) kadar gider, ta’ile (tanrıyı devre dışı bırakmaya) kadar yol verir. Dönmesi müşkül olur; belki daha dönemez.

Kur’anın edebi ise, öyle bir hüznü verir ki, âşıkane hüznüdür, yetimane değildir. Firakul-ahbaptan (dostların ayrılışından) gelir; fakdül-ahbaptan gelmez.

Kâinata nazarı, kör tabiat yerine, şuurlu, hem rahmetli bir sanat-ı İlahi onun medar-ı bahsi. Tabiattan bahsetmez.

Kör kuvvetin (enerjinin) yerine, inayetli, hikmetli bir kudret-i İlahi ona medar-ı beyan. Onun için, kâinat vahşetzar suret giymez.

Belki muhatab-ı mahzunun nazarında oluyor bir cemiyet-i ahbap (dostlar derneği;) her tarafta tecavüp (ilişki ve yardımlaşma), her canipte tahabbüp (sevgi gösterisi) ona sıkıntı vermez.

Her köşede istinas (tanışma ve huzur) o cemiyet içinde mahzunu vazediyor; bir hüzn-ü müştakane; bir hiss-i ulvî (yüce duygu) verir, gamlı bir hüznü vermez.

İkisi birer şevki de verir. O yabanî edebın verdiği bir şevk ile nefis düşer heyecana, heves olur münbasıt (kabarır;) ruha ferah veremez.

Kur’anın şevki ise, ruh düşer heyecana, şevk-i maâlî (yüksek istekleri) verir. İşte bu sırra bin-naen, Şeriat-ı Ahmediye (İslam Hukuku) lehviyatı (anlamsız eğlenceleri) istemez.

Bazı alât-ı levhi tahrim eder (yasak eder;) bir kısmı helal diye izin verir. Demek hüzn-ü Kur'anî veya şevk-i tenzilî veren alet zarar vermez.

Eğer hüzn-ü yetimî (umutsuzluk ve karamsarlığı) veya şevk-i nefsanî verse, alet haramdır. Değişir eşhasa göre; herkes birbirine benzemez.

5) Kur'anda Sanat Kavramı

Kur'anda sanat kelimesi ve bu kökten türemiş kelimelerin toplam sayısı 20 adettir. Fakat kelimelerin sayısından ziyade içinde geçtikleri ayet ve sure bağlamları çok önemli bir bakış açısını insana veriyor; bu kavram hakkında.

İçlerinde bu kelime ve türevlerinin geçtiği bütün ayetleri gözden geçirdiğimizde az da olsa birbirinden farklı altı manada kullanıldığını görüyoruz. Eğer ayet, cümle ve surenin dizayn ve bağlamlarına dikkat edersek..

Birincisi, İslam sanatının mahiyetini ve temel dayanaklarını bize anlatan Ankebut suresi 45. ayettir. Şöyle ki:

“Kâinatın temel bilinç yasalarından sana vahiy olunan kısımları oku. Namazı tam olarak kıl. Çünkü namaz aşırılıklardan ve çok iğrenç olan geri kalışlardan insanı alıkoyar. (Yani namaz dengedir.) Fakat sonsuzluğu ve ebediyeti idrak etmek (zikir) demek olan Allah bilgisi bundan daha önemlidir. Hiç şüphesiz Allah, yaptığınız sanatı (yani bir sanat olan hayat tarzınızı) çok iyi biliyor.”

Bu ayette beş cümle var. İlk dördü İslam'ın hayat ve sanat anlayışını dile getiriyor. Beşinci cümle ise bunları özetliyor. Şöyle ki:

1. Cümle, düzen ve yasayı (kitabı) vahyi (destana dökülen bilinci) ve bunları anlayarak okumayı gösteriyor. **2.** Cümle, namazı ikame etmeyi; denge ve entegrasyonu dile getiriyor. **3.** Cümle, aşırılıkların ve geri kalışların önünü kesiyor.

[Bu değerlerin güzellikle sağlıklı bir hayat ve sanat için ne kadar önemli olduğunu işten anlayan herkes bilir.]

4. Cümle, sonsuzluğu ve soyut manevi varlığı gösteriyor. Ki bu iki mesele sanatın ruhu ve aklıdır.

İkinci grup ayetler, zalim ve mazlumların sanat ve hayat anlayışını gösterir. Şöyle ki:

“Bereketli kıldığımız yeryüzünün doğularını ve batılarını, zayıf bırakılan millete miras bıraktık. Sabrettikleri için Beni İsraille (dindar-medeni millete) olan İlahî vaad tamamlandı. Firavunun bütün medeniyeti, sanayisi, milleti ve yükselttikleri binalar yerle bir oldu.” (Araf, 137)

“Siz her tarafa anlamsız bina ve heykeller yapıyorsunuz. Dünyada ebedî kalacak imişsiniz gibi özene bezene lüks evler ve yapıtlar yapıyorsunuz.” (Şuara, 128-129)

Üçüncü kısım ayetlerde, sanat kelimesi hile manasında kullanılmıştır. Şöyle ki:

“Onların çoğunu, kötü davranışlarda, düşmanlıklarda ve haram yemede yarıştıklarını görüyorsun. Neden manevi eğitim almış müridler (Rabbaniler) ve âlimler (ahbar) onları bu yanlış işlerden alıkoymuyorlar. Allah bunların yaptığı bu işi (yaptıkları bu sanatı) çok iyi biliyor.” (Maide, 62-63)

[Evet, Medine’de Yahudi ve münafıkların yaptıkları hileler çok ince ayar ve özen istediği için ayet onların yaptıklarına sanat diyor.]

“Bir köy vardı; güven ve huzur içinde idi. Sabah akşam rızıkları onlara geliyordu. Fakat onlar, bunu Allaha bilmeyip (haram ve helal demeden) hile yapmaya başladılar. Nankörlük ettiler. Allah da bu yaptıkları sanat yüzünden onlara korku ve açlığı tattırdı.” (Nahl, 112)

Dördüncüsü, Nur suresi, 30. ayettir. Burada Kur’an sanat kavramını olumsuz manada karşı cinse kur yapma ve çıplaklığı (erotizmi) teşvik etme manasında kullanmıştır. Şöyle ki:

“Müslümanlara de ki: Gözlerini haramdan sakınsınlar, cinselliklerini korusunlar. Bu onlar için daha nezih ve daha temizdir. Hiç şüphesiz Allah, bu alanda yanlış yapanların sanatından çok iyi haberdardır.”

Bu sanat kavramının beşinci kullanılışı, Allah’ın özenerek yaptığı yaratılış manasındadır. Şöyle ki:

“Sen dağları görüyorsun; onları donuk ve durgun sanıyorsun. Hâlbuki onlar bulutlar gibi hareket halindedirler. Bu durum, her şeyi sağlam yapan Allah’ın sanatıdır. Hiç şüphesiz Allah yaptıklarınızı biliyor.” (Neml, 88)

Altıncısı: Kur’an bazen bütün bir hayatı ve bir süreci sanat sayıyor. Şöyle ki:

“Ey Musa, nefsim (somut tecellilerim) için seni ve bu hayatını özenerek (sanatlı olarak) seçtim.” (Taha, 41)

“Ey Musa, senin üzerine kendimden özel bir sevgi bıraktım ki benim gözetimim (sanatım) altında güzel bir hayat ve sanat ortaya çıksın.” (Taha, 39)

6) Çağımızda Öne Çıkan Sanat ve Kültür Yapısı

Sanat, insanın ikiz kardeşi olduğundan; düşünen, inanan, düzenli bir hayat yaşayan insanlar var oldukça elbette güzel sanatlar var olacaktır. Fakat hayatı ve varoluşu süsleyen bu güzel meslek, çağımızda diğer çağlarda olmayan 6-7 hastalık kapmıştır. Şöyle ki:

1) Yazının başında değindiğimiz gibi; sanat özenerek ve itina ile yapılan bir iştir. Dolayısıyla önemli bir içeriği ve manası olmalı. Fakat çağımızda birçok kitap, film ve müzik ürünleri, estetik ve mana yüklü olması gerekirken, uyarma ve ajitasyon dışında bir fonksiyon taşımıyor.

2) Çağımızdaki sanatların çoğu ya abartı ve aşırılık içeriyor veya yetersiz ve bodurdur. Mesele; korku işleyen filmler, hayatta ve gerçek durumda olandan belki on kat daha fazla korku veriyorlar. Ayrıca korkudan kurtulmanın çaresini de göstermiyorlar. Yaptıkları tek şey insandaki korku damarını fazlaca ajite etmek; bu sayede yarı ölmürlük sayılan durgunluğu gidermektir.

Aşk ve sevgiyi işleyen film ve kitaplar yine öyle; aşırı bir erotizm ile o durgun insanları şaşırtıyorlar. Bunlar bilmiyorlar ki ajitasyon da durgunluk gibi bir çeşit ölümdür. İsrar ve tüketiş-tir.

3) Çağımızda dinler hayatta aktif olmadıkları için sanat ve edebiyat çeşitleri içinde en fazla rağbet gören sürrealist çeşittir. Maalesef bu edebiyat, insanı realiteden ve hayattan koparan, onu havalandıran, bir yaprak gibi onu her tarafa savuran bir şeydir. Evet, sürrealist sanat ve edebiyat, insanı akıldan ve gerçeklikten koparan kurnazca bir tuzaktır. Evet, din de sürrealist edebiyat da insana sonsuzluk duygusunu hissettiriyor. Fakat din doğanın, insanın ve toplumun gerçek manada bir parçası iken belki kendisi iken; sürrealist edebiyatın doğallıkla ve bilimsel kanunlar ile hiçbir ilişkisi yoktur. Doğa ve varlığın yapısına tamamen aykırıdır.

4) Çağımızda Nihilist felsefeler çok egemen oldukları için her şey, dolayısıyla varlık da hayat da aşk da güzellik de anlamsız kaldıklarından; absürtlük ve anlamsızlık, sanata ve edebiyata diğer çağlara oranla daha çok yansımıştır.

Bazı dinî metinlerde hamd ve istiğfar beraber zikrediliyor. Hamdın manası: Sistem, hayat ve kâinat mükemmeldir. İstiğfarın manası: Var olan eksik ve kusurlar, insandan kaynaklanıyor. Onun için insan bağışlanma dilemeli. Maalesef bu varlık algısı bugün yok. Dolayısıyla hedonizmden başka insanın elinde hiçbir değer kalmıyor ki; o değerler sanata ve sahneye yansıtıl-sın.

5) Gerçek sanatın içeriği soyuttur ve hedef konusu sonsuzluğu hissettirmektir. Çağımızda materyalizm ve teknoloji (fabrikasyon) egemen olduğundan, soyutluk ve sonsuzluk manaları kaybolmuştur. Evet, karanlık ve aydınlığın zıtlığı gibi, materyalizm felsefesi ve hayat tarzı ile teknoloji ve fabrikasyon, insana nefes aldırır, sonsuz ve soyut değerlere zıttırlar.

6) Bazı Fransız düşünürler, sanattaki bu soyut ve sonsuz boyut kaybolmasın diye; *Sanat, sanat içindir; sanatta onu kirletecek başka bir amaç ve çıkar beklentisi olmamalı*, demişlerdi. Maalesef bu prensip bugün yanlış kullanılıyor. Nitekim Fransızların o güzel sözünden; *Sanat, sanat içindir; onda mana ve içerik olmamalı; olursa uyarma özelliği gider. Çünkü bazen çılgınlık ve absürt hareketler dahi sanat olabilir, yeter ki kitleleri ajite edebilsin*, şeklindeki bir manayı anlıyorlar.

Yazımızı bir fıkra ile bitiriyoruz: 1970'li yıllarda sol blok kendi aralarında Deniz Ticaret Birliğini kuruyor. Sonra Sovyetler Birliği, sınırında deniz olmayan Çekoslovakya gibi ülkeler bu birlikte olmamalı, diye teklif veriyor. Çekoslovakya ise, Ruslara karşı *Ama sizde de kültür ve adalet olmadığı halde Rusya Devletinde Kültür ve Adalet Bakanlıkları var*, diyerek cevap veriyor..

1. 1. 2015
Bahaeddin Sağlam